

A MARGIT-LEGENDA ÉS EREDETJE.

Nem rég azzal foglalkoztam, hogy kimutassam és meghatározzam e kiváló fontosságú régi magyar legenda íróját és korát; ez alkalommal viszontagságairól, jelen állapotáról és az alapjául szolgált eredetiről akarok szólni. Az adatok, melyek bizonyítják, hogy írója, Ráskai Lea, a margitszigeti dömés apácza-kolostor tagja volt, bizonyítják azt is, hogy a Margit-legenda ugyane kolostor apáczái számára készült; mert a folytonos «ez zyget» és «ez claftrum», a következetes «ju» és «hoz», a gyakori «maes» és «hyvonk» a szem előtt tartott olvasókat az íróval közös helyen egyesíti. A codex első birtokosa tehát a margit-szigeti dömés apácza-kolostor volt. Ezt megerősíti Ferrarius Zsigmond is (*De rebus Hungaricæ Provinciæ ordinis prædicatorum commentarii*. Bécs 1637. 220. l.), kinek ama jegyzékében, mely szent Margit életének dominicanus íróit sorolja fel, első helyen van megemlítve «*Author vitæ M. S. antiquiffimæ hungarico idiomate, quam vnà cum sacris ejufdem S. Virg. Reliquijs, Sancti monialis, rabiem immaniffimi Turcæ fugientes, ex Infula Danubiana B. Virginis Deip. Tyrnauiam detulerunt; & à R. P. Iacobo Nemethi Hungaro, sæpè memorato descrip-tam, mihiquè commo-datam, latinè vertendam curauit A. R. D. Michael Kaldi, Parochus Sopronienfis, ac deinde Lector Iaurienfis, vir omni laude infignis, & Ord. noftri benefactor, ac Pater Ipiritualis*». Hogy e kézirat nem lehet más mint a Ráskai Lea munkájának bizonyult muzeumi codex, az kitünik Ferrariusnak eme (317—318. l.) más szavaiból: «*IN libellulo vitæ M. S. non folum miracula, quæ deferipfimus, per Apoftolicos Commiffarios examinata recenferuntur, sed etiam Sororum primum, quæ prius cum S. V. Margar. cohabitantes, pro ea teftimonium tulerunt, dein Ecclefiasticorum virorum, illuftrium laicorum, & vulgi, eadem atteftantium catalogus attexitur: fed hic mutilus eft, qui, vix cœptus, defijt de scribi*», a mi a muzeumi Margit-legendára tökéletesen ráillik. Azonfölül meg Ferrarius közli is latin fordításban a két utolsó részt (318—326. l.) s az is pontosan összevág.

A margitszigeti dömés apáczák mindjárt a mohácsi csata

után még csak ideiglen, de 1529-ben már végkép elköltöztek a török elől s előbb Nagyváradra, az odavaló clarissákhoz, azután 1567 táján Nagyszombatba, a ker. szent Jánosról nevezett s akkor már csak négy elaggott szerzetes lakta dömés férfikolostorba menekültek, végre pedig 1615 ben Pozsonyba, a clarissák kolostorába telepedtek, a hol már 1637 ben is csak egy volt életben (Rupp: Buda-Pest és környékének helyrajzi története 77—79. l.). A menekülők közt, mivel még 1522-ben írt, tehát még élt, lehetett a szorgalmas jó Ráskai Lea is. Talán ez magyarázza meg, mért maradt meg annyi codexe. Szegénynek bizonyosan gondja volt a könyveire. Ferrarius Nagyváradot nem említve codexünket egyenesen Nagyszombatba viteti, a honnan okvetetlenül az apáczákkal együtt a pozsonyi clarissák kolostorába jutott; mert az a Németi Jakab, a ki a Margit-legendát Ferrariusnak leírta és rendelkezésére adta, pozsonyi ferenczes barát volt, ki elkísérte őt a helybeli clarissa apáczaak kolostorába szent Margit ereklyéinek megtekintésére is (id. l. 327—328. l.). Nyilván szintén itt Pozsonyban került a múlt században Pray birtokába, de hogy mi módon s 1770 előtt határozottan mely esztendőben, azt nem tudni. Pray azután, a minek Horvát István csak «ezer bajjal» tudott nyomába jutni (Tud. Gyűjt. 1835. II. köt. 110—111. l.), eladta «a' hires Hédervári Wiczay Mihály» grófnak, ettől pedig «nagy hazafiai áldozatok mellett» megszerezte, mint a 123. és 231. lapra nyomott czimeres bélyegből következtethetni, 1830 előtt Jankovich Miklós. Hogy ez mi áron jutott a kézirathoz, azt Mátray Gábornak az első tábla belső oldalára írt jegyzete szerint a «táblák hátulsó darabja belső oldalán» saját keze írásával maga jegyezte volt meg ily szavakkal: «Nicolai Jankowich Exemplar a Comite Michaele Viczay pro aureis Græcis et Romanis Rarissimis, uti Basileos Basileon Farnacis et aliis Nro 65. redemt. Unicum hoc pretiosissimum Linguae Hung. Cimelion». Jankovichtól végre, mint Mátray ugyanott mondja, ennek «első gyűjteményével», tehát 1836-ban megvette a magy. nemz. Muzeum, a hol most 406. Quart. Hung. alatt őrzik.

A Muzeumban újra beköttették. Elül, a tábla belsejére ragasztottat is hozzá számítva, 10 új levél van bele varrva.

Ezek közül 8 üres, az utolsóra pedig egy régibb szürke levél van ragasztva, melyen ez az írás olvasható: «Szent Margit élete. Kezd: ezenkeppen hagyja eöket &&c: Végzöd: el temete Nagy tiszteffeggel. pagina a 1-a usq. 232. Nicolai sen. Jankowich. Exemplar cum sua Theca pimigenea corio ruffo, c. ansis, Umbilico, et Angulis æreis», és más kéztől: «Jankovich Miklós gyűjtem.» A táblára ragasztott levélen Mátray Gábornak következő sorai vannak: «Midön e' kézirat Jankowich Miklós első gyűjteményéből a' magyar nemzeti Muzeum birtokába jutott, nem volt rendesen bekötve, hanem csupán a' mostani kötet két táblája közé, mellynek háta rongyoltt állapotban vala, helyezve. Ujra bekötetett 1852-ki Januarban, megtartatván a' kötés régi két táblája, 's háta ujonan készítettvén. Az említett táblák hátulsó darabja belső oldalán Jankowich Miklós kéziratával e' sorok voltak írva»: (itt következnek Jankovichnak fent idézett szavai és Mátray Gábor aláírása). Hátul is, a táblára ragasztottat hozzávéve, 10 új levél van; ez mind üres. Új sötét vörösbarna bőrhátán arany betűkkel nyomtatva: «Sz. Margit élete XVI. sz. kézirat». A levélszélek metszete aranyozás és berótt diszítés nyomait mutatja. Eredeti kötéséből megvan először is a két erős fatáblát fedő vörhenyes bőrboríték, melynek besajtott diszítésein aranyozás nyomai látszanak; azután nyolcz helyett három, az Érsekújvári Codexéinél is sokkal szebb sarokréz, egy az első tábla alsó jobb sarkán, kettő a hátulsó tábla két bal sarkán; végre mind a két tábla szép köldöke és a két kapocs. E kötés műtörténeti szempontból is megérdemli a figyelmet.

Hátul a codex töredék maradt, mivel Ráskai Lea nem fejezte be. Ez meglátszik abból, hogy az utolsó levél tulsó lapja egészen üres, hogy tehát az írás az innenső lapon szakad meg s hogy még itt is 8 sornyi üres hely van. Elül azonban csonka. A szöveg mutatja, hogy itt sok nem hiányozhatik, mert már az első sorokban ez van mondva: «Ez idevben zent margit azzon meeg yol nem zolhat vala. Ezen idevben kezde zent margit tanolny a b cet aue mariat». Hogy mennyinek kell hiányoznia, azt az első ternió állapotából derítettem ki. A Margit-legenda terniói a két utolsó 4—4 levelest kivéve, mind 10 levélből álla-

nak; az első ternióban pedig a fűző fonalon túl ugyan 5, de innen csak 3 levél van. Ez mutatja tehát, hogy elül 2 levél szakadt ki. Ferrarius idejében még e hiba nem volt, Pray már kénytelen kiadásában (*Vita s. Elisabethæ viduæ nec non b. Margaritæ virginis*. Nagyszomb. 1770. 251. l.) a legenda elejét egy a pozsonyi clarissák kolostorában talált múlt századbeli codexből pótolni, melynek azonban én már semmi nyomát sem tudtam találni. Hogy Ráskai Lea nem egyfolytában végezte a legenda írását, az abból látszik, hogy a léniázás színe és a ténia egyre változik. Az előbbi néha alig látszik, néha meg fakó, fekete, kékes, sárga; a ténia pedig fakó, hamvas, barna és fekete közt váltakozik. Ez újra támogatja, a mit már fejtegettem, hogy Ráskai Lea közben-közben máson is dolgozhatott, valamint ugyanazt mutatja minden rövidsége mellett a Példák könyve is. A 4., 7., 10. ternió első lapja felső jobb szélére régi kéz, de nem Ráskai Lea, 1., 2., 3. számot írt; úglátszik a codexet 3—3 ternióból álló csomókra akarta osztani. A 96. lap bal szélére Pray ezt írta: «S. Margarita obiit Ao. 1271o 15 februarij annor 29o» s alkalmasint a feketés téntával csinált számos jel is tőle ered. Azonkívül az egész codexen végig lépten nyomon három újabb kéz oktalan javíthatása alkalmatlankodik. Az 1., 2. és 31. levél féregrágtá, de szerencsére a szövegben csak csekély kár esett s az is biztosan pótolható. Mikor Pray kiadta, a 3. ternió (37—56. lap) a helyéből előbbre volt zavarva; hogy hová, nem tudhatni, talán a mai 10. és 11. vagy 12. és 13. lap közé; mert az physikai lehetetlenség, hogy a hová Pray kiadása (259—269. l.) helyezi, a 11. és 12. lap közt lett volna, mivel e két lap egyazon levél két oldala, mely közé tehát képtelenség akármit is beékelve gondolni. Praynak eszerint, habár nem szól róla, észre kellett vennie a bajt s így annak, hogy a 11. és 12. lap közé iktatta a kibolygatott ternió szövegét, nem lehetett más célja, mint hogy segítsen rajta. Kitalálta, hogy itt valami hibának kell lenni, mint a kiadása (Szűz szent Margit aszszonynak élete, Buda 1782.) 10. és 27. lapján olvasható közbevetett megjegyzések mutatják, Vajda Sámuel is; de hogy mi a hiba, azt ő sem tudta fölfedezni, mivel mint Praynak úgy neki sem tűnt fel az a hézag,

mely azáltal a ternió igazi helyén támadt s mely nála a 48., Praynál pedig a 282. lapra esik. A ternió úgy látszik helyen kívül maradt mindaddig, míg Mátray ki nem javíttatta a codex kötését; legalább Pray kiadásának a muzeumi könyvtárban Hung. e. 940 alatt őrzött kötetében Mátray jegyezte czeruzával a lapok szélére, hogy mi hová való, s így alkalmasint ő állította helyre a codex rendjét.

Hogy a Ráskai Lea írásának bizonyult Margit-legenda nem maga az eredeti, hanem csak másolat, arról már Pray is meg volt győződve, a ki egyszerűen csak «exemplar apographum» gyanánt említi (id. h. 249. l.). Horvát István (id. h. 112—113. l.) ezt azzal iparkodik bebizonyítani, hogy idéz néhány szóalakot, melyekben «e' későbbi Kézirat néhol a 'régii, néhol pedig az utóbbi Magyar Nyelvnek nyomait tünteti előnkbe»; de példái («Egyszer Mageri Királyt, máskor Magyar Királyt emleget; egyszer az első Halottas Beszéddel egyezve látotta, máskor látta kifejezéssel él; egyszer az Elvevő Eset nála naptól, asztaltól, sororoktól, klastromától, máskor asztaltul, Petronyllától, sororoktul; egyszer tellyességvel, emberekvel, aszszonyval, máskor emberekkel, aszszonnyal olvastatik nála, 's a' t.») történetesen mind olyanok, melyek Ráskai Lea egyéb műveiben is igen sűrűn előfordúlnak s így mint a másoló sajátságai az eredetire nem engednek következtetést, tehát a Margit-legenda másolat voltának bebizonyítására nem használhatók. Toldy Ferencznek is (Ó s középk. magy. nemz. irod. tört. 3. kiad. I. köt. 168—169. l.) «mind régibb és újabb formákkal vegyes nyelve, úgy a legendának egyes helyei mutatják» azt, hogy «e codex régibb szöveg másolatát foglalja magában». A dolgot tehát sokkal határozottabban állították, mint a mily erősen bizonyították; pedig vannak, ha csekély számmal is, de egészen biztos adataink, hogy Ráskai Lea előtt már kész magyar szöveg volt. Ez adatok: törlései, igazításai és botlásai. Lássuk sorban a nyomósokat.

A hufvet (11. l.), herchegnek (46. l.), hol (74. l.) szavakat így kezdte volt: vf, er, o; de ezeket kitörülve, amúgy írta; a hvffert (53. l.) szó h-ját is utólag pótolta, az afonlok (27. l.), alala (47. l.), orgya (49. l.) tykvffal (52. l.) szavakét

meg egészen el hagyta. A *h*-nak *e* mellőzését csakis a Margit-legendában és itt is csak *e* néhány példában találjuk s így semmiképen sem lehet Ráskai Lea sajátja, azért sem mint eredeti szerző, sem mint fordító, egy szóval fogalmazó nem esett, nem eshetett volna bele, hanem csak mint másoló. Az ennek (52. l.), fororoktevl (60. l.), valasztatvan (155. l.) szavakat előbb így kezdte: *ef*, *z*, *vaza*; *de* kitörülte és a maga módja szerint írta. A mi a törlésekben nyilatkozik, ismét nem Ráskai Lea sajátja, hanem másé, tehát ebbe sem magától eshetett. A vagyok (119. l.) előbb vagyon volt, a *k-t* az *n* törlése után ragasztotta hozzá. Pedig a vagyon, mint a Jordánszky Codex világosan mutatja, valamikor az egyes számú első személyt is jelölte s így nem volt szükség kijavítani. Látszik tehát, hogy Ráskai Lea már csak a vagyok alakban érezte az egyes számú első személyt, ennél fogva a vagyon alakot csak más után indulva írhatta. Eddig szándékos, a következőkben akaratlan az eltérés. A fazkodafokat (48. l.) szót hamarjában úgy kezdte, hogy *far*, *de* azután kitörülte és helyesen írta. Tehát *z* helyett *r-t* akart írni, a mi csakis úgy eshetett meg rajta, hogy már kész magyar szöveg volt előtte, melyben a *z* nagyon hasonlított az *r*-hez. Az Azert (86. l.) szót is először úgy írta hogy *Mert*, *de* ezt mint tévedést rögtön kitörülte s a helyessel pótolta. Ez szintén csak abból származhatik, hogy azt a szót nem szabadon írta, hanem már mástól írva látta maga előtt; mert itt az *M* nem lehet más, mint az *Az* hibás olvasása. Egyszer meg valaky (49. l.) és *kyk* (123. l.) csúszott ki a tollából, mikor világosan vala *ky* és *kyt* kellene. Hogy az előbbit hasonlóképen kész magyar szöveg alapján kellett egybe rántania, azt már most alig szükséges érintenem; a *kyk* megfejtése ellenben valamivel nehezebb, hanem ez is csak hibás olvasás eredménye lehet. A *kyk* ugyanis nem támadhatott másképp, mint hogy Ráskai Lea kész magyar szöveget követett, melynek *kyt* szavában a *t-t* *k* jelentő *e*-nek nézte s így *k*-val helyettesítette. Ennyi a biztos adatunk.

Látni való, hogy Ráskai Leának *e* törlései, igazításai és botlásai mind olyanok, melyek sem eredeti, sem fordító fogalmazótól nem származhatnak, hanem csakis másolótól eredhet-

nek. Ez adatok oly nyomósak, hogy majdnem mindenik magában is elegendő volna annak a megmutatására, hogy a Margit-legenda csak másolatban maradt ránk. De fontosak abban a tekintetben is, hogy megismerni belőlük az eredetinek néhány sajátosságát. Így megtudjuk, hogy ez mellőzte a szókezdő *h-t*, hogy nem törődött a kétféle (éles és tompa) sziszegő hangok írásbeli megkülönböztetésével, hogy *z-je* nagyon hasonlított az *r-hez*, és hogy a *k-t c-vel* jelölte. Mind ez legalább is a XV. század első felére helyezi vissza. Fontosak amaz adatok végre még azért, mivel első csoportjuk azt is világossá teszi, hogy a Margit-legenda mily állást foglal eredetijével szemben. Különösen meglátszik, hogy Ráskai Lea szándékosan kerüli ennek föltűnő sajátosságait; mert ha nagy néha megesik is rajta, hogy vigyázatlanságból követi, mihelyt észre veszi, rögtön kitorüli és a maga szokására tér. Így hát tudatosan áll az eredetivel szemben s nem annyira másolónak, mint inkább átírónak mondható. Azok az apró törlések, igazítások és botlások e kérdés eldöntésében tehát többet érnek mint a legszebb hozzávételek és okoskodások. Azért kívánatos, hogy az ilyeneket a kiadások ki ne gyomlálják, hanem mint kétségtelen bizonyítékokat híven közöljék.

Itt azonban teljesen még nem szakad meg a biztos ismeret. Az eredetiről többet is tudhatunk. Nekem legalább szintén úgy látszik, hogy nem egészen hiába támaszkodunk az ilyenekre: Mert mynt az legenda vety (34. l.), vgy vagyon meg iruan az ev zentfeges eletyrevl (68. l.), yol lehet altalyaban nem neuzezy meg a legenda helyet. hanem chak zent egyhaznak mongya. De menere az legendanak folyafa targya. az kar allyat mongya zent egyhaznak (99. l.), mykeppen ev neky eleteben meg vagyon irvan (121. l.), nekevkn es jrua hagyak mykeppen yol lagyatok az ev legendayat (123. l.), Ez foror marianak mondasarol fem eztendeyrevl. semmyt nem jrtak az legendaban egyebet (228. l.). Ezek ugyan, meg kell engedni, mind Ráskai Leától vagy egy előtte való másolótól is származhatnak. Bizonyosság rá épen az a hivatkozás, mely kétségkül a legfontosabb köztük; értem a 123. lapról idézettet. Ezt azért jó lesz még külön is szemügyre venni. Az van mondva benne,

hogy a pápa követei, kik azért jöttek Magyarországba, «nyv lak zygeteben. maas keppen bodog azzon zygeteben. hol nyvgozyk zent Margyt azzonnak tefte. hog ot meg tudakoznanak nagy erevs byzonfag alat zent margyt azzonnak zentfeges eleterevl choda tetelerevl,» hivatásukban szigorúan eljárván mindent híven megírtak s ezt «papanak be viuek» meg a nyúlakszigeti kolostorban is «jrua hagyak» szent Margit «legendayat.» Nyilván való, hogy a mit a szigeten «jrua» hagytak, nem «legenda,» hanem jegyzőkönyvük hiteles mása volt. Ezt pedig az eredeti, ha látta és használta, nem nevezhette legendának; már másoló tehetette. Hozzá járul még, hogy a szerkezet is gyanús lehet, mert a «nekevnk es jrua hagyak» azt kívánná, hogy «papanak be viuek» helyett is «papanak es be viuek» legyen. Azért úgy látszhatik, hogy a «papanak be viuek» szavakkal valamikor a gondolat be volt fejezve. E szerint a «nekevnk es jrua hagyak mykeppen jól lagyatok az ev legendayat» szavak mind tárgyi mind alaki oknál fogva későbbi betoldás lehetnének. Ugyanazt szabad volna a többi hivatkozásról is gondolnunk, melyek tehát ez esetben csak azt mutatnák, hogy Ráskai Lea vagy valamely előtte való másoló hogyan bánt az eredetivel, de nem azt, hogyan készült maga az eredeti. Hogy ez nem volna épen valami nagyon merész föltevés, azt itt már tán nem szükséges bizonyítgatnom.

Mind a mellett nem lehetetlen, sőt én is egyenesen valószínűnek tartom, hogy ama hivatkozások, csak hogy némi módosítással, mind az eredetiből származnak. Az a módosítás a legenda szót illeti. Hogy e helyett mi lehetett az eredetiben, azt sejtetni ama két idézetből, melyek közül az egyik azt mondja, hogy «vgy vagyon meg iruan az ev zentfegés eletirevl» (68. l.), a másik pedig így szól: «mykeppen ev neky eleteben meg vagyon irvan» (121. l.). E kifejezésmód tagadhatatlanul jobban illik ama jegyzőkönyv mására, melyet a szentségvizsgálók a pápához visszatérve a szigeten hagytak; mert abban, habár nem legendává földolgozva, csakugyan meg kellett lenni mind annak, a mit szent Margit életéről megtudhattak. Minthogy azonban valamely szentnek élete, természetesen ennek leírását értve rajta, közönségesen annyi mint legenda, a forrást már nem

ismerő másoló könnyen azt hihette, hogy az élet itt is csak legendát jelent s azt rendesen erre változtatta. Ha pedig azok a hivatkozások nem Ráskai Leától vagy valamely előbbi másolótól származnak, akkor az eredetiből bizonyos, hogy nem lehet fordítás, hanem szükségképen szabadon kellett készülnie ama forrásból, mely már mint a szentségvizsgálók jegyzőkönyvének mása ismeretes. E mellett szól az is, hogy mostani alakjában meglehetősen kevés latinismust, ellenben sok magyarságot mutat. Az utóbbiak közül egyik igen nevezetes ez: «efmeeg monda zent margyt azzon az fraternek. ha vagyon hydeeg lelev napod. ffelele az frater. Ma vagyon hydeeg lelev napom» (136. l.). Ezt mint a nyelven támadt hólyagot elmulasztó «ha kelt? ma kelt» eredeti magyar babonás párbeszéd hí mását latinból, mert az említett forrásnak így kellett szerkesztve lennie, fordítani nem lehetett. Toldy Ferencz is (Ő s középk. magy. irod. I. köt. 169. l.) azt hiszi, hogy nem «fordítottatott, hanem szabadon szerkesztetett e magyar legenda, mint azt tartalma s a deák rokon legendákkal,» különösen a Guariniéval való «összehasonlítás bizonyítja, melyek szinte ama küldöttségi munkálatokon alapszanak, de a magyartól némiben különböznek, általában pedig nálánál sokkal rövidebbek és soványabbak.» Csak abban téved, hogy ugyan e helyen a magyar eredetinek két forrást tulajdonít, midőn azt mondja, hogy az «első szentségvizsgáló küldöttség hivatalos irományai s az ez által deákul szerkesztett legenda szolgáltak forrásul, melyeket az 1276 körül készített s a pápának megküldött.» Nyilván ő is fennakadt a legenda szóban s minthogy helyes véleménye szerint ama szentségvizsgáló küldöttségnek hivatalos irományai egyik mását úgyis okvetetlenül a szigeten kellett hagynia, a magyar Margit-legenda meg egyre legendát említ, úgy fejtette meg magának a dolgot, hogy a küldöttség bizonyosan legendát is írt. De nem bolygatva, hogy erre épen semmi adatunk nincs, határozottan ellene szól, hogy legendánk mindig csak egy forrást említ, melyen mind a mellett, hogy legtöbbször legendának van monda, mást mint a szentségvizsgáló küldöttség jegyzőkönyvét nem érthetünk.

Még nehezebb meghatározni az eredetinek korát. Horvát

István (id. h. 112. l.) azt hitte, hogy már 1276 táján készült. De már Toldy Ferencz kimutatta (Magy. Acad. Értes. 1850-ről 12. l. vagy Uj Magy. Muz. 1850-1. II. köt. XII. l.) ennek teljes alaptalanságát. A négy hely közül, melyet Toldy a legendából arra nézve idéz, hogy eredetije «nem egy koru a' szüz' szentségének vizsgálóival,» hármat ugyan (Ennek vtanna futa egy kys mezevckere kyt maftan hyvonk clafstrom kevezepinek. az jdevben ot myelnek vala az fororok nyarban 128. l., es ev maga be efeek az kutban. mert az jdevben az kutat nem kerehtettek kevrnyvl keuel. mykeppen maftan. es vala az kut az nagy vduaron az kohnya elevt. mert akoron az kys fetet kohnyaban fevznek vala 132. l., Tahat el mene zent margyt azzon az ev kamorachkayaban az ev jmadfagnak helyere. hog ky vagon az kar kevezvt es az kevfalkevezvt. az az kyt maftan hyvonk zent margyt azzon helyenek 136. l.) semmikép sem tartok erősnek, mivel időbeli vonatkozásuk ép úgy származhatik Ráskai Leától mint az eredetiből, s habár csakugyan fel nem tehető, hogy a bennük «érintett változások, különösen a' klastrom külön helyiségei' neveinek cseréi sz. Margit' halálával rögtön estek meg,» azért az eredeti mégis bizvást egykorú lehetne «a' szüz szentségének vizsgálóival,» mivel ama helyek biztosan csakis annyit mutatnak, hogy Ráskai Lea másolata nem lehet abból az időből való, a mi egyébirant a nélkül is kétségtelen. Többet nyom a következő idézet: «Ezenkeppen fel evltevteteek nagy fyralmakkal es fazkodásokkal. es mykoron volna jmmar vetenyenek jdeye fel veueek ez zent zvznek] ev zentfezes teftet es el hozak es le teuek az kar alat yol lehet altalyaban nem neuезy meg az legenda helyet. hanem chak zent egyhaznak mongya. De menere az legendanak folyafa targya. az kar allyat mongya zent egyhaznak» (99. l.). Ez már inkább az eredetiből való lehet s így erősebben mutatja, hogy az csak oly időből származhatik, «midőn szent Margit' kortársai közül immár egy sem élt a' szigeti klastromban, különben a' helyet, mellyen a' szent kiterítve volt. szemtanúktól tudható» az író «s nem kelle azt» a legenda «folyamatából ki-sűtnie».

De akármi értéket tulajdonítson is valaki e helyeknek,

annyi igaz, hogy Horvát István homokra épített. A 123. lapon ugyanis világosan az van mondva, hogy «nekevnk es jrua hagyak mykeppen jol lagyatok az ev legendayat.» Ellenben Horvát Praynak (id. h. 316. l.) «jrna» sajtóhibáját, melyet már Vajda Sámuel pusztá sejtésből is helyesen kijavított a maga kiadásában (103. l.), nem «jrua»-nak vette, hanem még azzal sem törődve, hogy itt értelem szerint legfeljebb még «jrnunk» volna lehetséges, erőszakkal «jrnia»-ra változtatta és így a dolognak olyan színezetet adott, mintha a Margit-legenda hajdani magyar eredetije amaz első szentségvizsgálók meghagyásából, tehát nem sokára azután, midőn «a' Római Pápnak ezen Követei» Magyarországra jöttek, vagyis 1276 táján készült volna. Nevezetes, hogy Horvát István a Margitlegendát már akkor Jankovichnál akár minden nap is megnézhetette volna s okoskodását mégis egy pusztá sejtésből helytelenül kiigazított sajtóhibára alapítja. De azért a legenda eredetije, mondja Toldy (Magy. Acad. Értes. 1850-ről 13. l.), «sokkal sem készült Margit halála után, a' mire különösen az mutat», hogy az imént idézett 123. lapon «a' szentesítési ügyet nem viszi tovább 1276-nál, holott ha az sokkal későbbi volna, a' Robert Károly' harmincz évvel utóbbi lépéseit is alkalmasint megemlíti vala; 's hogy az ország' akkori állapotjaira vonatkozó némelly helyek nagyon fris emlékezetét árulják el a' nem rég elmúlt időknek.» Ezt másutt (Irodalomtört. Olvasókönyv. I. köt. 47. l.) azzal egészíti ki, hogy «a régi Margitlegenda eredetileg kétségtelesen a XIV. század elején, s valószínűleg ama dömés szerzetbeli *András barát* (Andreas Hungarus) által 1306 körül íratott, ki által I. Károly király Margit szentesíttetését, az említett évben, V. Kelemen pápánál szorgalmazta.» Mind ebből azonban csak annyi bizonyos a mit már egyszer említettem, hogy az a mű, melyről Ráskai Lea másolja a Margit-legendát, legalább is a XV. század első feléből való volt. Régibb lehetett, de újabb nem. Hogy ez nem volt-e már maga is másolat, arról teljességgel semmit sem tudni. Toldy (ut. id. h.) «a gyakori s mindig változtató másolásokat» emlegeti, melyek kivették a Margit-legendát «ösi nyelvezetéből». Ez csakugyan hihető,

de határozott adatunk nincs rá; mert ismerni csak egy másolatot ismerünk, a Ráskai Leáét 1510-ből.

Eddig csak okoskodva szóltunk az eredetiről, de hátha előteremthető volna? Horvát István csakugyan nyomozta is. «Hanéki,» úgymond (id. h. 113. l.), «azt kérde tőlem, vallyon fönmaradott-e a' XIII-dik Századból» (ő ugyanis, mint már tudjuk, ez időbe helyezte) «a' régi Kézirat? erre határozottan ugyan nem felelhetek, de még is adhatok igen kellemes tudósítást. A' híres Kollár Ádám Kézíratai között (Catalogus præstantissimorum Librorum nec non rarissimorum Manuscriptorum Bibliothecæ Kollérianæ. Wien, 1783. 8-o pag. 4. Nro 25.) volt egy ilyen tzmü is: «Vita B. Margarethæ Virginis, Belæ IV. Hungariæ Regis filiae, olim ab anonymo Hungarice scripta, et ex perretusto manuscripto caesareo codice membraneo a D. Paula Kovács Debrecinensi perquam diligenter exscripta». Itt íróhártyán készült és a' Bétsi Tsászári Könyvtárban őriztetett régi — igen régi — Magyar Kézíratról vagyon szó: Ellenben Pray Kézírata, melly ma Pesten Jankovich Ur gazdag Gyűjteményét ékesíti, papirosra íratott, a' Nagy Szombati és Posoni Apátság-nak tulajdonuk volt, 's tudtomra a' Bétsi Tsászári Könyvtárhoz soha sem tartozott. Most, többszöri kérdezősködéseim szerént, Boldog Margitnak valamelly Legendájával nem bír a' Bétsi Tsászári Könyvtár. Előjő-e az íróhártyán készült Magyar Kézíratnak néminémü nyoma a' Bétsi Tsászári Könyvtárnak régiebb lajstromaiban? azt nem tudhattam meg: De annyit bizonyosan tudok, hogy Kollár Ádámnak jeles Kézíratai II-dik József Tsászárnak rendeléséből egy artzátlan magyarnak rütette miatt a' Bétsi Tsászári Titkos Levéltárba vitettek.» Az utóbbi dolgot Toldy Ferencz úgy igazítja helyre (Magy. Acad. Értes. 1850-ről 11. l.), hogy «a' Kollár' kézíratai csak akkor vétettek meg az udvar által, miután egy részök elárvereztetett,» és hogy «ez utóbbiak közt volt» a Margit-legendának debreczeni Kovács Pál által «az udvari könyvtárnak azóta elveszett codexéről készült» kérdéses másolata is, «melly eladatván közel negyven évig magán kezeken forgott, míg végre 1821. junius 8. azon okból, hogy azon egy kötetben némelly, birtokjogokat illető oklevelek és acták' másolatai is foglaltat-

nak, a' cs. udv. kamara által megvétetett.» Toldy ezt «a' Pray' kiadásával, 's menyire jegyzései engedék, a' nemz. muzeumban levő, a' XVI. század elején készült» codex másolatával összehasonlította, s abból «kitünt, hogy e két másolat lapról lapra, betűről betűre, még törléseit is ide tudva, tökéletesen megegyezik annyira, hogy az udv. könyvtár' elveszett hártýa-irata (mellynek a' Kolláré hív másolata) 's a' muzeum' papirosra írt codexe tökéletesen megegyeztek.»

Eszerint Toldy épen sem kételkedik, hogy a bécsi udvari könyvtárnak csakugyan volt egy hártýára írott Margit-legendája, s így abból, hogy ennek a magy. nemz. Muzeum papirosra írott legendájával a másolatok tanúsága szerint «lapról lapra, betűről betűre, még törléseit is ide tudva, tökéletesen» meg kellett egyeznie, teljességgel semmit sem következett. Én szerintem pedig ebből nagyon világos, hogy a bécsi udvari könyvtárnak ilyen codexe soha nem is volt, soha nem is lehetett. Hivatkozhatnám mindjárt arra, hogy egy oly könyvtárból elvessése is hihetetlen, és hogy a könyvtár összes katalogusaiban, sőt a Kollár Ferencz néh. udv. könyvtárór könyveinek és kézíratainak Horvát István idézte lajstromán kívül sehol, még magán a másolaton sincs semmi legcsekélyebb nyoma. De elég már az a feltűnő «tökéletes megegyezés». A magy. nemz. Muzeum papirosra írt codexének valódisága minden kétségen fölül áll; az nem hamisítvány, nem utánzás, nem hasonmás, hanem a XVI. század elején élt Ráskai Lea, margitszigeti szent Domonkos rendi apácának 1510-ben készült saját kezeírása. Már most ennek megvan a maga helyesírása, megvannak a maga botlásai és törlései; mind ez megvolt híven a bécsi udvari könyvtárnak hártýára írott Margit-legendájában is. A papiroscodexből, mint nem régen kimutattam, egy megkezdett ternió kiesése folytán már elejétől fogva, tehát 1510 óta, szent Margitnak néhány csodatétele hiányzik; a hártýacodexben természetesen, minthogy amavval «lapról lapra, betűről betűre, tökéletesen megegyezett», szintén nem volt meg. A papiroscodexnek nem 1637 előtt, midőn Ferrarius használta, elül kiszakadt két levele; és csodák csodája a hártýacodexből ez is hiányzott. Lehet-e még gyanúsabb megegyezést képzelni?

Akár közös forrásból, akár egymásból származtatjuk a két codexet, mindenkép teljes lehetetlenségbe ütközünk. Az első esetben a hártycodexben meg kellene lenni legalább annak, ami a papiroscodexből belül kiesett s mint tudjuk a Példák könyvébe tévedt. Ugyanaz áll a második esetben is, ha a hártycodexet tesszük Ráskai Lea eredetijévé; ha pedig megfordítjuk a dolgot, még mindig nagyon sajtóságos véletlenség marad, hogy a hártycodexből is szintén elül épen két levél hiányzott, s magyarazatul legfeljebb azt tehetjük fel, hogy 1637 után vagyis akkor készült, mikor a papiroscodexből elül már az a két levél kiszakadt volt; de ezzel hogy egyezik azután a «pervetustus,» az igen régi? Azonfölül pedig valamennyi esetre áll az, hogy régebben nem úgy másoltak, hogy egy-egy lapra épen annyi sort és egy-egy sorba épen annyi betűt raktak, a mennyi az eredetiben volt, sem pedig ennek orthographiáját híven nem követték, botlásait s törléseit meg épen soha nem utánozták. Megengedem ugyan, hogy a Kollár-féle könyvek és kéziratok lajstromában az a hártýára írott s a bécsi udvari könyvtárnak tulajdonított Margit-legenda csak egyszerű tévedés, s nem azért van koholva, hogy így debreczeni Kovács Pál másolata nagyobb értékűnek lássék; de annyi bizonyos, hogy e másolat okvetetlenül a Pray birtokában volt muzeumi Margit-legenda kéziratának másolata s hogy eszerint ama hártycodex, valamint sehol semmi nyoma, ép úgy, ha csak furfangosan becsempészett és hasonlóképp ismét eltüntetett hamisítványnak nem képzeljük, csakugyan soha nem is volt, mert soha nem is lehetett.

Így hát Horvát Istvánnak azon reménye, hogy amaz állított «pervetustus manuscriptus cæsareus codex membraneus» talán a Ráskai Lea Margit-legendájának eredetijét rejthette magában, teljesen meghiúsult. Sajnálom ugyan, de azt hiszem, hogy az az eredeti már örökre elveszett; mert abból, hogy eddig még egyetlenegy codexünknek sem sikerült fölfedeznünk magyar eredetijét, fájdalom, azt lehet következtetni, hogy az eredetiekre, ha le voltak másolva, nem csak hogy semmi gond nem volt, hanem még szándékos pusztításnak is estek áldozatul; többnyire talán maguk a másolók semmisítették meg. Hiszen rendszeren csak akkor másolták le, midőn már szokatlan

régi nyelvük és nehezen olvasható elavúlt írásuk nagyon szükségessé tette az átírást. Mert nem épen ritka ám régi írott könyveinkben az Apor Codex utolsó lapján olvasható olyféle panaszos megjegyzés, hogy «Bajos az Olvasása». Így ha újra le voltak írva, úgy látszott, mintha többé már semmi értékük sem volna. Nagyon valószínű tehát, hogy a Margit-legenda eredetije sem járt szerencsésebben. Adja isten, hogy a jövő e sejtelmemet megczáfolja! Nekem lesz benne legnagyobb örömem.

VOLF GYÖRGY.

Volcatius Sedigitus canonja.

(Gell. XV. 24.)

Látom, sok ember még nem tudja biztosan,
A vigirók közül kié a pálmaág.
Megoldom a csomót ítéletem szerint,
Úgy hogy ki ellentmond, az most már mitse mond.

5 A pálmányertes *Staius Caecilius*.

Utána *Plautus* jó mint győztes második.

A harmadik jutalmat bírja *Naevius*.

A negyediket *Licinius*nak juttatom.

*Licinius*ra *Atilius* következik.

10 Mind hatodik áll a sorrendben *Terentius*.

Turpilius a hetedik, *Trabea* nyolczadik.

Kilenczediknek bízvást *Luscius*t teszem,

Óság okáért tízediknek *Ennius*t.

Ford. P. T. E.

A Latin Anthológiából.

(Riese 796.)

Varus ebédre hívott a minap véletlenül engem.

Pompa tömérdek volt, ámdé szegény az ebéd.

Nem táplálékkal de arannyal díszlik az asztal:

Tálalnak sokat a szemnek, a szájnak alig.

Mondám: Vare, pofázní jövék s nem nézni te hozzád.

Vagy feladass eledelt, vagy leszedsz az aranyt!

Ford. P. T. E.